

В статье освещены особенности воспроизведения общественно-политических эвфемизмов в английском и украинском языках, коммуникативные сдвиги средствами смягчения и дискредитации.

Ключевые слова: политическая корректность, каламбур, эвфемизм, иносказательность, аллюзия.

O.BIRYUKOVA

SOCIO-POLITICAL LEXICON: COMMUNICATIVE DEVIATIONS BY MEANS OF ALLEVIATION AND DISCREDITATION

The article highlights peculiarities of reproducing socio-political euphemisms in English and Ukrainian as well as reveals communicative deviations by means of alleviation and discreditation.

Key words: political correctness, pun, euphemism, loan words, allusion.

УДК 81'25:81'373

Надія БОНДАРЄВА

СПЕЦИФІКА ВІДТВОРЕННЯ МОТИВІВ БАГАТСТВА ТА БІДНОСТІ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ XVIII СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються способи об'єктивації мотивів багатства та бідності в британській поезії XVIII століття. Визначені перекладацькі стратегії під час відтворення мотивів багатства та бідності у поетичних текстах, а також обґрунтовані перекладацькі відповідники, які дозволяють перекладачеві передати мотивну образність.

Ключові слова: мотиви багатства та бідності, поезія, переклад, відтворення

Упродовж усієї історії людства про багатих і бідних склали казки та писали романи. У суспільстві завжди існували ці два класи, але на питання багатства та бідності завжди дивилися філософськи, не знаходячи відповідь на питання, чи являється багатство благом або, навпаки, джерелом зла у нашому світі. У різних культурно-історичних картинах світу мотиви багатства та бідності осмислюються по-різному. Тому для адекватної інтерпретації ВТ (вихідного тексту) важливо, як саме ці мотиви

актуалізуються і як вони співвідносяться один з одним, а для адекватного перекладу не менш важливим є збереження цього співвідношення. Однак наукові дослідження, присвячені вивченню мотивів багатства та бідності у художньої літературі, поки що наявні у недостатній кількості. Перекладознавчі та лінгвістичні розвідки почасти спрямовані на вивчення специфіки функціонування мотивів у художньої літературі (О. М. Веселовський, О. Ф. Лосєв, Ю. М. Лотман, М. М. Бахтін, О. А. Потебня, Б. М. Гаспаров, І. В. Силантьєв, К. М. Баранова, Т. В. Кушнірова, О. В. Дмитренко та ін.). Наукові дослідження, присвячені системному вивченню мотивів багатства та бідності у художніх творах взагалі та у поетичних творах зокрема поки що мають маргінальний характер. Малодослідженим явищем у галузі перекладознавства є також проблема відтворення мотивів у поетичному дискурсі.

Мета статті - виявлення специфіки об'єктивації мотивів багатства та бідності в британській поезії XVIII ст. та їх відтворення під час перекладу.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: 1) виявити специфіку трактування багатства та бідності в літературі та культурі британського Просвітництва; 2) провести передперекладацький аналіз поетичного тексту; 3) на підставі отриманих результатів виявити специфіку об'єктивації мотивів багатства та бідності в поетичному тексті; 4) з'ясувати стратегії відтворення мотивів багатства та бідності у британських поетичних текстах XVIII.

Матеріалом для аналізу є вірш Роберта Бернса «A man's a man for a'that» [8, с. 423] та його переклади українською і російською мовами. Існує декілька перекладів цього вірша, але в рамках цієї статті розглянемо переклади українською мовою М. Лукаша [1, с. 79] та В. Мисика, а російською – С. Маршака [2, с. 29] та О. Кістерової [3].

XVIII ст., епоха Просвітництва, є епохою впливового загальнокультурного переходу від феодалізму до капіталізму. У капіталістичному ж суспільстві вперше виник контраст між юридичною рівністю всіх громадян і фактичною сильною

економічною нерівністю. Тому неможливість для одних жити так, як живуть інші, сприймається як соціальна несправедливість.

В цю епоху нове поземельне дворянство та респектабельні торговці займалися мирним розвитком і законною торгівлею. Отримання вигоди кожним від використання власним багатством повинно було забезпечуватися правопорядком. Багатство комерційного класу росло за рахунок торгівлі, субсидій та позик. Адам Сміт, представник шотландського Просвітництва і видатний теоретик товарно-грошових відношень, вважав, що саме ринок звільнив людину від системи залежності при феодалізмі. На його думку, люди виховують в собі почуття справедливості і виробляють навички цивілізованого спілкування, лише знаходячись один з одним в відносинах виробника та споживача. Інтерес просвітителів до економічної теорії відображав загальне підвищення престижу господарської діяльності.

Таким чином, багатство в епоху Просвітництва перестало бути лише знаком, що свідчить про доблесть, щедрість, широту натури сеньйора; знаком, який може реалізовуватись лише при демонстрації ним вказаних якостей [4]. У творчості просвітників діяльність ремісника, промисловця, купця, взагалі будь-яка праця, що приносить дохід трудящому та користь його співгромадянам, – зайняття почесне. Розсудливість, чесність, працьовитість та великодушність – ось основні переваги позитивного героя просвітницького твору. А якщо у просвітницькому творі є мотиви багатства та/або бідності, то перекладачеві важливо передати специфіку їх трактування автором як представником епохи.

Вірш «A man's a man for a'that» – один з найбільш різких викривальних віршів Бернса, створених в роки французької революції під враженням книги американського революційного публіциста Томаса Пейна «Права людини». Цей вірш, написаний на мотив народної пісні, отримав велике поширення в шотландському народі; його називали «Марсельезою простих людей».

Як відомо, заголовок художнього твору є «гранично стислим згортком цілого твору», який формує читацькі очікування [5, с. 97]. В оригіналі заголовок твору Р.Бернса, що є також його рефреном, звучить «A man's a man for a'that». Ця фраза стала в Шотландії й Англії вираженням головної тези бойового, революційно-

демократичного гуманізму Бернса. Уже сам заголовок являє собою значні труднощі для перекладача. По-перше: *a'* – шотландський еквівалент слова *all*, і сам цей звук вимовляється довго та гортанно, що створює певне поетичне напруження. Людина, рідна мова якої російська або українська, може це знати (як зовнішній факт історії мови) – але відчувати це (як внутрішній факт самої мови) може тільки людина, рідна мова якої англійська.

По-друге, зворот *for a' that*. Можливі переклади такої конструкції українською мовою: «все-таки», «і все ж», «незважаючи не все» — однак необхідно визнати, що точного еквівалента цьому вислову в український та російський мовах немає.

Таким чином, послівний переклад заголовка становить собою наступну фразу: «А людина все-таки залишається людиною» або «Людина є людиною незважаючи на все». А зараз розглянемо та порівняємо переклади заголовка, запропоновані М. Лукашем, В. Мисиком, С. Маршаком та О. Кістеровою. В перекладах М. Лукаша та С. Маршака заголовок звучить як «Чесна бідність» та «Честная бедность» відповідно, в перекладі О. Кістерової – «О честной бедности», а у В. Мисика – «Людина є людина». На нашу думку, найадекватнішим є переклад В. Мисика, тому що послівний переклад заголовка дав би нам розуміння того, що хотів сказати Бернс, але у цьому випадку ми не відчували б поетичної істинності його вислову. Що стосується перекладів М. Лукаша, С. Маршака та О. Кістерової, то тут ми бачимо зміщення змістового навантаження вірша: на першому плані опинилась ідея соціального статусу людини, його соціального протесту. А згідно задумки самого автора на першому плані має бути ідея духовного достоїнства.

У різних культурно-історичних картинах світу мотиви багатства та бідності осмислюються по-різному. Тому для адекватної інтерпретації ВТ важливо, як саме ці мотиви актуалізуються і як вони співвідносяться один з одним, а для адекватного перекладу не менш важливим є збереження цього співвідношення. Для цього доцільно скористатися методикою контекстуального аналізу на текстовому та гіпотекстовому рівнях, вдаючись до аналізу композиційного, хронотопного, характерологічного та лексико-семантичного контекстів.

Композиційний контекст. Вірш «A man's a man for a' that» написаний на мотив шотландської народної пісні. Але на відміну від народних пісень цей вірш Бернса має чіткий сюжет і динамічність. Традиційна строфа народних пісень – чотирирядковий та восьмирядковий вірш з рефреном або «хором». Цей твір Бернса є восьмирядковим віршем з рефреном «*For a' that, an' a' that*», що повторюється. Рефрен підкреслює основну думку пісні, він відрізняється від загальної будови пісні ритмом та структурою, завдяки чому легко сприймається провідна думка. У творі також багато звукових синкоп (випадіння певного звуку): *an', a', e'er, o'*; повторів. Музичний та словесний ритми вірша взаємозбагачують і доповнюють один одного. Неодмінною особливістю цього вірша Бернса залишається легкість, граціозність, динамічність.

Досить точно відтворення поетичної композиції потрібне для передачі цієї легкості та динамічності. Важливо не замінити гнівний пристрасний голос поета голосом проповідника з благодійного товариства, що закликає до покірливої праці.

Звичайно, випадіння звуків у словах, що має місце в усно-розмовній мові, перекладачі не змогли повністю відбити засобами української мови, але це й не є суттєвим для перекладу. Важливо те, що усі перекладачі зберегли своєрідну будову вірша, основу на повторенні одного і того ж сполучення слів, що є в ньому постійним приспівом. Відрізняється лише сам приспів. Якщо в оригіналі приспів *for a' that* завершує кожний четвертий та восьмий рядок й міститься в рефрені, то в перекладі С. Маршака рефрен звучить як «*при всем при том, при всем при том*», а в якості приспіву використовується фраза «*и все прочее*», котра, однак, не віддзеркалює приспів оригіналу. Що стосується перекладу О. Клістерової, то рефреном у цьому перекладі є «*и всё же, и всё же*», ситуація з приспівом вирішується за рахунок висловів зі звуком *ж* («*а что же*», «*негоже*», «*дороже*»). Аналізуючи переклади М. Лукаша та В. Мисика, ми бачимо, що рефреном у М. Лукаша є «*нічого, нічого*», котрий, однак, випускається в передостанній строфі; а у В. Мисика – «*хоч там як! Хоч би там як*», котрий завершує четвертий рядок у кожній строфі та починає п'ятий.

Таким чином, поетична композиція вірша хоч і з декількома відступами від оригіналу передана в перекладі. Для цього

перекладачі використовували лексичні або граматичні трансформації. Це допомогло відтворити легкість вірша Бернса, а також його провідну ідею щодо багатства та бідності.

Хронотопний контекст. Вірш «A man's a man for a'that» є реалістичною сатирою сучасних авторів подій. Доповнюється воно романтичною мрією про майбутнє суспільство. У тексті вірша відсутні вказівки на час подій, проте, одним з таких маркерів є реалія «*guinea*». Гінея – англійська золота монета, яка уперше була викарбувана в 1663 із золота, привезеного із Гвінеї (звідси назва), а з 1717 дорівнювала 21 шилінгу. У 1817 гінея була замінена золотим совереном. Таким чином, стає зрозуміло, що дія відбувається в XVIII столітті у Британії. Непрямим хронотопним маркером є також реалія «*belted knight*», оскільки саме в Європі існував цей дворянський почесний титул. Там же існував обряд оперізування лицаря мечем при його освяченні. Бернс цілком сприйняв оптимізм ідей Великої французької революції, не випадково вірш закінчується оптимістичною фразою «*It's coming yet for a' that, That Man to Man, the world o'er, Shall brothers be for a' that!*» Хоча класова боротьба його часу безпосередньо у творчості Бернса не позначилася, але все-таки він її вітав захоплено як перетворення суспільного устрою.

Реалії виступають тут хронотопними маркерами, їх завдання полягає в локалізації мотивів багатства та бідності, оскільки для адекватного відтворення вищезгаданих мотивів потрібне розуміння їх трактування як самим автором, так і представниками епохи, в якій він творив.

Аналізуючи переклади, ми бачимо, що іноді національна специфіка стирається, відбувається стирання іншомовних реалій. Так «*guinea*» в перекладі С. Маршака стає «золотим», а в перекладі В. Мисика – «червонцем». Дворянські титули «*knight*», «*marquis*», «*duke*» у перекладах або випущені взагалі, або у перекладі використовувався такий прийом як генералізація: усі ці титули були замінені на один – «дворяне» (О. Кістєрова). У С. Маршака замість цих дворянських титулів ми зустрічаємо звання «генерал». Цікаво також, що лексема «*prince*» тільки у О. Кістєрової перекладена як «принц», у всіх інших перекладах вона звучить як «король». Лексема «король», котра є запозиченням із германських мов, семантично та етимологічно максимально відповідає

англійському «*king*». Можливо, такий переклад пов'язаний з тим, що у свідомості росіян/українців саме король може роздавати звання та титули. У перекладі М.Лукаша такий знак відмінності як «*star*» (зірка є символом величі) перетворюється на «*xrest*» (символ вищих сакральних цінностей: життя, родючості, безсмертя), що приводить до заміни символічності.

Отже, ми бачимо, що українізація/русифікація реалій не завжди є доречною з національно-культурного погляду, оскільки вносить у твір чужий національний колорит, затемнюючи національну своєрідність оригіналу.

Характерологічний контекст. Увесь вірш побудований на антитезі **багаті – бідні**. Поет протиставляє справжню гідність людей праці уявним заслугам вельмож і багатіїв. Кожним рядком свого твору Роберт Бернс стверджує безперечну моральну вищість бідняка над багатими неробами, оспівує його особисту гідність, доброту, людяність. Не випадково сама лексема *Poverty* написана із великої літери. Його ліричному герою, в якому можна розпізнати самого поета, ненависна соціальна нерівність, і це відображає просвітницький світогляд поета.

«*The man of independent mind*» – це те, що важливо для Бернса, те, що робить людину людиною, незважаючи ні на що. Саме «людина самостійного мислення» є героєм епохи Просвітництва, оскільки саме така людина може нажити добробут чесною працею, а це було ідеалом і самого автора і всієї епохи.

Що стосується безпосередньо перекладів, то у С.Маршака переклад фрази «*the man of independent mind*» відсутній взагалі. Це повністю зрозуміло, тому що у той час і у тому місці, де був зроблений переклад вірша «людина самостійного мислення» була «зайвою людиною». Найадекватнішими варіантами є переклади М. Лукаша та В.Мисика: «розумний чоловік» і «той, хто незалежний сам» відповідно, але й вони не розкривають усієї глибини задуму Бернса.

У фінальній частині твору характерологічний контекст співвідноситься з універсальними категоріями, що відображають загальнолюдські цінності *Sense* та *Worth*, які персоніфікуються за допомогою капіталізації. У С. Маршака і М. Лукаша вони перекладені як «ум» і «честь», у О.Кістерової – як «Разум» та «Честь», у В.Мисика – як «честь» і «розум». Однак, ум і честь або

розум та честь – це не зовсім те, що «Sense and Worth». *Sense* — це і ум, і розум, і глузд, і свідомість, і почуття; крім того, це ще і важність, істотність, значення чогось. *Worth* – це значення, значущість, гідність, а також майно, прибуток, багатство (матеріальне). Отже, хоч і бідність у Бернса чесна, але він мріє, щоб настав день, коли б усі чесні люди мали би матеріальний достаток.

Таким чином, відтворюючи мотиви багатства та бідності в характерологічному контексті важливо чітко передати провідну думку Бернса – справа не в титулах, а у високому розумінні та ясному погляді, які вищі над усе. Мотив багатства як такий не має негативної конотації у вірші, оскільки добробут, нажитий чесною працею, був ідеалом і самого автора і всієї епохи.

Лексичний контекст цього вірша характеризується широким використанням метафор: *Man's the gowd, pith o' sense*, епітетів *toils obscure, independent mind, honest man*. Опозиції *hamely fare – wine, hoddin grey – silks* посилюють антитезу вірша **багатство – бідність**, а використання просторічної лексики *fools, knaves* відносно багатіїв підкреслює просвітницькі погляди поета, адже саме епоха Просвітництва визнавала розум основною гідністю людини. Тропи відтворюються у кожному з перекладів за допомогою прямих або варіантних відповідників, наприклад: *Man's the gowd / А золотой мы сами* (С.Маршак) / *людина – скарб* (М.Лукаш) / *а золото – ти сам* (В.Мисик); переклад О.Кістерової «*ведь золото дороже*» навряд можливо вважати адекватним відповідником, тому що у цьому випадку втрачається не лише метафоричність, а й сам задум поета.

Антитеза вірша також зберігається у перекладах найчастіше за допомогою контекстуальних та оказіональних відповідників: *hamely fare – wine / хлеб и вода – вина* (С.Маршак) / *черстві шматки – булки* (М.Лукаш); *hoddin grey – silks / тряпье – шелк* (С.Маршак) / *вдгаємось убого – шовки* (М.Лукаш) / *худя одежда – шелка* (О.Кістєрова).

Отже, художні образи в творі наділені життєвістю, правдивістю та гостротою, мотиви багатства та бідності метафоризуються і набувають знаковості. Це дає можливість перекладачеві використовувати контекстуальні відповідники різних видів.

Таким чином, передперекладацький аналіз твору Р. Бернса та аналіз його перекладів дозволяє зробити наступні висновки:

1) В епоху Просвітництва нецтво та забобони відносно можливості набути добробуту поступилися місцем світогляду заможної буржуазії, що мала капітали, а також професійні та наукові знання, які допомагали примножувати багатство. Марнотратство відносно багатства змінилося інтересами накопичення, природа багатства буржуазії стала вільна від станово-етичних оцінок.

2) Мотиви багатства та бідності реалізуються у всіх контекстах твору Р. Бернса «A man's a man for a'that». Їх вицленення не може бути зведено лише до їх лексичного прояву. З одного боку, мотиви багатства та бідності у поетичному тексті несуть важливе ідейне навантаження, а з іншого боку, вони допомагають збудувати сюжет і систему образів, тобто виконують сюжетоутворюючу функцію.

3) Для адекватного відтворення мотивів багатства та бідності в поетичних текстах необхідно провести перекладознавчий та перекладацький аналіз поезії, що допоможе виокремити в тексті способи об'єктивації цих мотивів.

4) Для адекватного сприйняття читачем позиції автора відносно багатства/бідності перекладачеві потрібно як можна повніше передати лейтмотивну образність, зберігаючи при цьому поетичну композицію. Використання варіативних та контекстуальних (оказіональних) відповідників, а також різного виду лексико-семантичних трансформацій дозволить перекладачеві зберегти образність та знаковість мотивів багатства та бідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бернс Р. Поезії. Переклад Миколи Лукаша та Василя Мисика / Р. Бернс. – К. : Дніпро, 1965. – 208 с.

2. Бернс Роберт в переводах С. Маршака / Р. Бернс – М. : Государственное издательство художественной литературы, 1950. – 232 с.

3. Бернс Р. в переводе Е.К. Кистеровой [Электронный ресурс] / Р. Бернс // Русскоязычный литературный портал. – Режим доступа: <http://www.stihi.ru/2009/06/05/2066>

4. Колодий Н.А., Наумова С.А., Тихонова Г.Ю. Культурологический практикум (тесты, задания, упражнения, тексты, комментарии к текстам) : Учебное пособие [Электронный ресурс] / Томский политехнический университет, 2011. – Режим доступа : <http://rudocs.exdat.com>.

5. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту / В.А. Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.

6. Новикова М.А. Мотивы богатства и бедности как объект перевода [Электронный ресурс] / М. А. Новикова. – Симферополь: Таврический нац. ун-т им. В.И. Вернадского, 2008. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см.

7. Новикова М.А., Лебедь О.Н., Лукинова М.Ю. и др. Стиль автора и стиль перевода : Учебное пособие / М.А. Новикова, О.Н. Лебедь, М.Ю. Лукинов. – К. : УМК ВО при Минвузе УССР, 1988. – 84 с.

8. Руденко Н.С. Екологічна лексика як об'єкт перекладу : теоретичний та методологічний аспекти / Н.С. Руденко // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2011. – Вип.16. – С. 56 – 60.

9. Burns Robert. Poems / R. Burns. – London : J.M. Dent & Sons Ltd, 1950. – 562 p.

Н. БОНДАРЕВА.

СПЕЦИФИКА ВОССОЗДАНИЯ МОТИВОВ БОГАТСТВА И БЕДНОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ПОЭТИЧЕСКОГО ТЕКСТА XVIII ВЕКА

В статье рассматриваются способы объективации мотивов богатства и бедности в британской поэзии XVIII века. Определены переводческие стратегии при воссоздании мотивов богатства и бедности в поэтических текстах, а также обоснованы переводческие соответствия, которые позволяют переводчику передать мотивную образность.

Ключевые слова: мотивы богатства и бедности, поэзия, перевод, воссоздание

N. BONDARIEVA

SPECIFIC CHARACTER OF WEALTH AND POVERTY MOTIFS REPRODUCTION IN POETIC TEXTS OF XVIII CENTURY

The paper gives an insight into means wealth and poverty motifs objectification in British poetry of XVIII century. Some translation strategies of wealth and poverty motifs reproduction in poetic texts are determined in this article. Translational equivalents which do justice to the original and show motif figurativeness are grounded.

Key words: motifs of wealth and poverty, poetry, translation, reproduction

УДК 81'246.1: 811.16+ 811.111

Галина ГАЙОВИЧ

ПРЕСКРИПТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ МОВНИХ ЯВИЩ: ЗМІСТ, ЗНАЧЕННЯ, ПРОБЛЕМИ

У статті викладені результати спостережень щодо змісту, значення та проблем прескриптивного підходу до вивчення мовних явищ. Зокрема, на основі аналізу дихотомії дескриптивний – прескриптивний зроблено висновок, що прескриптивне мовознавство займає особливе місце у лінгвістичній науці, а також названо його ключові проблеми.

Ключові слова: прескриптивне мовознавство, дескриптивне мовознавство, норма, дихотомія, мовний стандарт.

Вивчення мови в прескриптивному аспекті у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці було і залишається глибоко дискусійним. Як зазначає Г. Яворська, у сучасній науці про мову після «усвідомлення різниці між описовою та нормативною граматикою ... прескриптивний підхід було виведено за межі власне науки, залишаючи за ним у найкращому випадку статус прикладного розділу мовознавства» [4; 17]. Варто відмітити, що ступінь категоричності такого рішення був різним і залежав від конкретних наукових традицій певних лінгвістичних шкіл. Так, наприклад, у американському мовознавстві рішуча відмова від прескрипцій у другій половині ХХ століття увінчалася появою гасла «Дайте мові спокій!», яке наголошувало на неприйнятності створення для мови та мовлення будь-яких рамок, правил. З іншого боку, у слов'янській лінгвістиці, проблеми літературної норми та культури мови, тобто мови взятої власне у прескриптивному аспекті, за межі мовознавства ніколи не виходили. Щоправда, як зауважує Леонтьєв, опозиція між дескриптивним та